

INHOUDSOPGAVE

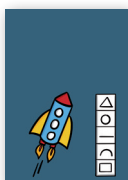
Voorwoord	6
Inleiding	8
Wat heb je nodig?	12

DEEL 1 ACHTERGROND EN ONDERBOUWING

Waarin je leert dat tekenen van alle tijden is en wetenschappelijke inzichten het belang van tekeningen ondersteunen.

1 Een kleine geschiedenis van de visuele taal	17
1.1 Tijdlijn visuele taal	17
2 Wetenschappelijke onderbouwing	23
2.1 Ons beeldenbrein	23
2.2 Visuele leerstrategieën in de klas	26

DEEL 2 TEKENINGEN INZETTEN ALS TAAL

Waarin je leert dat tekenen geen 'rocket science' is, zolang je gebruikmaakt van het visuele alfabet.

3 De basis van het tekenen als taal	33
3.1 Het visuele alfabet	33
3.2 Meer met minder	36
3.3 Visuele woordenschat opbouwen	37
4 Wat	39
5 Wie	48
6 Waar	55
7 Wanneer	59
8 Waarom	63
9 Hoe	66
Voor je verdergaat ...	71

DEEL 3 TEKENINGEN TOEPASSEN IN DE KLAS

Waarin je praktische toepassingen leert om tekenen in te zetten voor verschillende doeleinden.

10 Introductie in de taxonomie van Bloom	75
11 Teken om te onthouden	80
11.1 Visuele ankers	80
11.2 Visuele geheugenkaarten	82
12 Teken om te begrijpen	86
12.1 Visuele uitleg inzetten voor beter begrip	86
12.2 Vensterruiten	88
12.3 Visuele uitleg bij taallessen	90
12.4 Visuele uitleg bij rekenen en wiskunde	91

13 Teken en om toe te kunnen passen	96
13.1 Serious games in de les	96
13.2 Voorbeeldspellen	97
14 Teken en om te analyseren	101
14.1 Superschema's	101
14.2 Overzicht van de schema's	102
14.3 Boomwortelschema	104
14.4 Stroomschema	106
14.5 Oorzaak-gevolgschema	108
14.6 Venndiagram	110
14.7 Mindmap	112
15 Teken en om te evalueren	115
15.1 Een groeimindset ontwikkelen door leren zichtbaar te maken	115
15.2 Inzicht in leerervaringen vergroten	116
16 Teken en om te creëren	120
16.1 Ontwerpend leren	120

DEEL 4 TEKENEN ALS ONDERDEEL VAN DE SCHOOLCULTUUR

Waarin je leert hoe je tekeningen zinvol kunt gebruiken bij klassenmanagement, zorg, signalering en visievorming.

17 Visueel klassenmanagement	130
17.1 Dag-, week-, of lessenseriestructuur	130
18 Visueel werken in de zorgstructuur van school	134
19 Teken en tijdens studiemomenten en vergaderingen	140
19.1 De weg als raamwerk	141
19.2 Het landschap als speelveld	143
19.3 De metafoor als denkkader	146
En nu?	149
Bronnen	150
Dankwoord	152
Over de auteur	153

WERKEN MET TEKENINGEN IN DE PRAKTIJK

Maike Douglas-Westland	22
Sandra Lousberg	28
Patricia Koeman-Knijff	85
Marjolein Sylvania-Klunder	124
Annemieke Hoogvelt-van Wijk	138

VOORWOORD

Tijdens mijn laatste verhuizing, in 2017, vond ik bij het uitmesten van de schuur een doos met oude rapporten, werkjes, tekeningen en schriften. Mijn moeder had die altijd bewaard. Toen ik op kamers ging, kreeg ik de doos mee. Hij stond ergens te verstoffen in een kast. Steeds als ik verhuisde, verhuisde de doos mee, hoewel ik hem eigenlijk nooit meer had ingekeken.

Deze verhuizing pakte ik anders aan. Op de Marie Kondo-manier. Voor wie het niet weet: Marie Kondo is een Japanse opruimgoeroe. Haar methode is eenvoudig: alle spullen die je hebt, laat je door je handen gaan en je vraagt je af: word ik hier gelukkig van? Is het antwoord nee? Dan gaat het weg.

Dus toch eens even door die doos. Een van de eerste dingen die ik tegenkwam, was een kindertekening uit 1985. Ik was toen vier. Wat ik zag, ontroerde me. Hoewel juf Hannie, mijn kleuterjuf, de tekening had ondersteund met verklarende teksten als spinnenwebben, kabouter, vliegtuig en boom, is de tekening al verrassend herkenbaar. Voor mij weer een waardevolle herinnering dat ik al kon tekenen voor ik kon lezen en schrijven. En dat geldt ook voor jou!

In de verhuisdoos kwam ik ook een oud rapport tegen, uit groep 4. In het opmerkingenveld had de juf geschreven: 'Je maakt te veel tekeningen in je schrift. Dat kan netter!'

Nu het mijn vak is om met tekeningen te communiceren, processen te verhelderen met duidelijke plaatjes, visie en strategie uit te tekenen en nu, met dit boek, de rijke taal van tekeningen te introduceren in de klas, moet ik erom lachen. De juf moest eens weten.

Werd ik gelukkig van die doos? Ja. Mijn oude werkjes en tekeningen mochten blijven. Inclusief het rapport met de opmerking van de juf. Het was een bevestiging dat ik doe 'waarvoor ik geboren ben'.

Het idee voor *Teken je les* ontstond omdat steeds meer leraren, maar ook schooldirecteuren, interesse toonden in mijn werk. Het visueel communiceren en samenwerken via tekeningen sprak hen aan. Het gebruik van tekeningen als lesinstrument in de klas sluit aan bij de toenemende behoefte aan visuele communicatie. Toen via HCO/Bazalt het voorstel kwam om met elkaar een boek te maken, hoefde ik hier niet lang over na te denken.

Het doel van dit boek is om tekeningen te introduceren als extra taal in de klas. Dit gaat dwars door het curriculum en de bestaande methoden heen. *Teken je les* is toepasbaar in het primair, voortgezet en hoger onderwijs. Een visuele taal ondersteunt didactiek, communicatie, leerstrategieën en denkvaardigheden.

We kunnen al tekenen voor we kunnen lezen en schrijven. Visueel leren is belangrijk voor ons begrip. Ook op het moment dat plaatjes uit onze studieboeken verdwijnen, blijven we op zoek naar beelden: Hoe moet ik dit voor me zien? Hoe ziet dit er in de praktijk uit? Welk voorbeeld spreekt tot de verbeelding? Ons cognitieve geheugen verlangt naar plaatjes.

Dat tekeningen in de klas ingezet kunnen worden als instrument bij het leren, wordt vaak vergeten. Tekeningen worden wel gemaakt, maar dan vooral voor zelfexpressie, als leuke aankleding, of als onderdeel van beeldende vorming. Dit boek geeft je alle praktische handreikingen die je nodig hebt om tekeningen in te zetten als extra taal in de klas.

Wanneer tekeningen gezien worden als visuele taal, kan deze taal (coöperatieve) leerstrategieën, denkstrategieën en communicatie in de klas ondersteunen.

Teken je les is een praktijkgericht boek, met eenvoudige oefeningen die je zullen helpen om zonder al te veel moeite een visuele aanpak in je klas, of op schoolniveau toe te passen.

Dit boek is bedoeld om je te inspireren en te motiveren. Zie het lezen van dit boek als één grote praktische oefening. Lees het met een stift en schetsboek bij de hand en ga direct aan de slag. Tekenen moet je namelijk letterlijk in de vingers krijgen. Niet alleen ons cognitieve geheugen heeft baat bij tekenen, we hebben ook een spiergeheugen. Hoe vaker we bepaalde handbewegingen maken en vormen herhalen, hoe gemakkelijker het wordt om ze te tekenen. Veel meters maken dus!

Wil je na dit boek op een persoonlijke en interactieve manier op weg geholpen worden? Op de website van Uitgeverij Bazalt (shop.bazalt.nl/tekenjeles) kun je terecht voor het workshoopaanbod.

Daarnaast vind je op de website www.tekenjeles.nl korte uitlegvideo's, gebruiksklare posters, templates en een training waarmee je direct van start kunt.

Rachel Levi

INLEIDING

Dit boek kun je op verschillende manieren gebruiken. Doe het vooral op jouw eigenwijze manier. Als je ervan houdt om van voren naar achteren te lezen, kom je achtereenvolgens tegen waarom het tekenen zo goed werkt (hoofd), hoe je er weer plezier in krijgt (hart) en hoe je het in de klas praktisch kunt toepassen (handen).

Als je meer een snuffelaar bent, sla je het boek gewoon ergens open, lees je een stukje en kijk je of je hier al iets mee kunt in je klas.

Vind je het vooral lekker om te kijken, blader dan door het boek voor inspiratie. Vergeet niet om tijdens het kijken mee te tekenen, want alleen maar kijken levert je te weinig op. Door het tekenen word je vanzelf ook weer creatiever in het denken en bedenken van toepassingen in je klas.

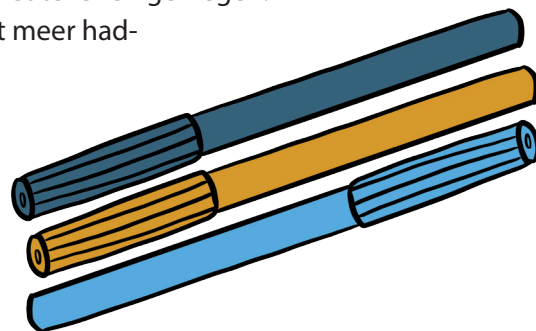
Wil je direct starten met het inzetten van tekeningen? Begin dan bij deel 3, verdiep je in de toepassingen en kijk daarna wat je nog mist aan tekenvaardigheden. Die kun je dan oefenen met hulp van deel 2 van dit boek. Daar vind je praktische oefeningen die kunt doen om je beeldtaal uit te breiden. De onderbouwing geloof je wel.

Ja, maar ... ik kan echt niet tekenen!

Misschien ben je dagelijks bezig met het motiveren en stimuleren van leerlingen om nieuwe – lastige – dingen te proberen en te leren. Dat wil nog niet zeggen dat je het zelf gemakkelijk vindt om nieuwe dingen te leren. We hebben allemaal onze overtuigingen. En wellicht is 'ik kan echt niet tekenen' de jouwe.

Zie dit boek als een uitnodiging om een rolmodel te zijn voor leerlingen: begin met iets wat je lastig vindt, omarm de uitdagingen die je onderweg tegenkomt en luister naar de kritische stemmetjes in je hoofd alsof het cheerleaders zijn: bij iedere lijn is er een kans om hem met meer lef te tekenen, om te leren en te groeien. Wellicht vertel je het je leerlingen iedere dag, maar nu vertel ik het jou: veel oefenen verslaat talent, als talent niet veel oefent.

Inmiddels heb ik duizenden mensen aan het tekenen gekregen. Mensen die sinds hun kindertijd geen stift meer hadden aangeraakt, mensen die niet verder kwamen dan het tekenen van een bloem of zonnetje. Mijn methode is zeer eenvoudig. Zo eenvoudig dat ik ervan overtuigd ben dat ik iedereen kan leren tekenen. Een soort Bob Ross, maar dan nog veel simpeler.

En geloof je mij niet? Vertrouw dan op vakgenoten. In het boek zijn ervaringen opgenomen van verschillende collega's uit het onderwijs. Zij zijn je voorgegaan en passen het tekenen op verschillende manieren toe in hun werk. Ik hoop dat hun verhalen je moed geven.

Ja, maar...is beeldtaal wel voor iedereen geschikt?

Geen leerling is hetzelfde. De een heeft een voorkeur voor talig onderwijs met veel woorden en begrippen, de ander voor beelden en gebeurtenissen. Toch is iedereen gebaat bij een aanpak die zowel visueel als verbaal is, zoals in dit boek. Diverse wetenschappelijke onderzoeken (hoofdstuk 2) ondersteunen deze visie.

Ongeacht de leerstijl, maken we het beste gebruik van ons brein door zowel beelden als woorden te gebruiken. Ons vermogen om informatie op te nemen en te onthouden neemt hierdoor toe.

Ja, maar ... voegt tekenen tijdens de les nu echt iets toe?

Voordat je jouw kostbare tijd investeert in het ondersteunen van leren met tekeningen, wil je natuurlijk weten of dat zinvol is. Ik kan wel zeggen dat het werkt om tekeningen in te zetten in de klas en dat daarmee dieper leren mogelijk wordt gemaakt, maar jij wilt het zeker weten. Werkt het echt en hoe dan?

Daarom begint het boek met een onderbouwing: een stukje geschiedenis van visuele taal en een wetenschappelijke uitleg. Er is inmiddels heel wat onderzoek bekend over het effect van leren en onthouden door middel van plaatjes. De resultaten zijn verbluffend. Dit wil je zeker in je eigen klas ervaren en uitproberen. Overigens kun je gerust zijn: het tekenen vervangt niet je huidige aanpak, het ondersteunt slechts. Het kan worden ingezet ongeacht de methoden die je gebruikt.

Het gebruikmaken van tekeningen tijdens een instructie, een inhoudelijke les, of in interactieve en coöperatieve leerstrategieën zorgt dat de verbeeldingskracht wordt geprikkeld. Als leerlingen ook zelf aan het tekenen worden gezet om de leerstof op een diepere manier te verwerken, worden de lessen minder passief. Zeker in deze tijd, waarin de wereld sneller verandert dan ooit, video's op internet bijna nooit langer duren dan twee minuten en er steeds minder gelezen wordt, is het belangrijk om luisteren, lezen en leren boeiend te houden.

Ja, maar ... kost tekenen niet veel extra tijd?

Terecht dat je je zorgen maakt over tijd. Er wordt al zoveel van je verwacht. Klassenmanagement, aangepaste leerlijnen, differentiatie, werken met digitale middelen en nu ook nog tekenen. Daarom leer je in deel 2 van dit boek met minimale moeite tekenen. Enkele strepen zijn voldoende om je lessen visueel te ondersteunen. Mooi tekenen is niet belangrijk voor het doel dat we voor ogen hebben. Dat scheelt veel tijd en gedoe. Het zal steeds minder tijd en moeite kosten naarmate je vaker hebt getekend in de klas.

Bovendien creëer je een cultuur waarin de leerlingen óók op een snelle en eenvoudige manier kunnen tekenen. Daar waar jij in het begin het gebruik van visuele taal zult aanzwengelen, kun je steeds meer samenwerken met de leerlingen.

Zij kunnen ook prima zelf een samenvatting tekenen, meehelpen aan visuele ankers in de klas of een superschema uit de kast pakken om een visuele analyse te maken.

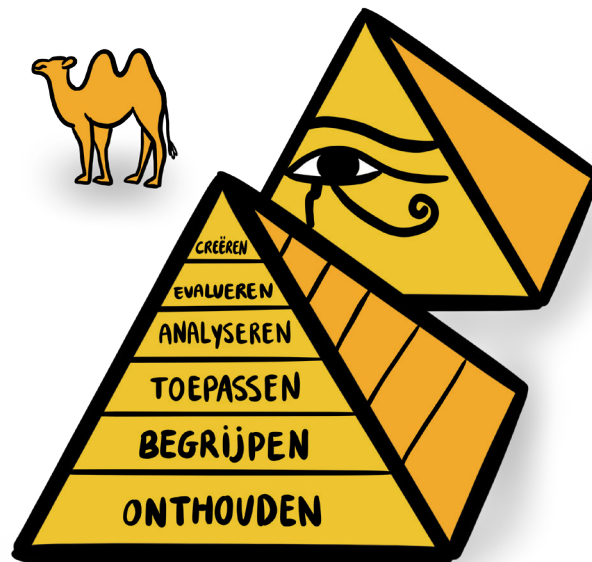
Ja, maar ... ik zie niet voor me hoe ik het kan gebruiken

Veel mensen vinden zichzelf niet bijzonder creatief. Ze vinden houvast in een methode en daarbinnen zoeken ze hun eigen weg. Als jij het ook fijn vindt om te werken met een handreiking, of een aantal kaders te hebben waarbinnen je zelf kleur kunt geven aan de lessen, heb ik een aantal toepassingen voor je op een rijtje gezet.

In deel 3 van dit boek inspireer ik je met verschillende mogelijkheden om tekeningen in te zetten in de les. Aan de hand van de taxonomie van Bloom nemen we door welke verschillende tekeninterventies je kunt doen, passend bij de verschillende denkniveaus. Alle toepassingen zijn zo praktisch gemaakt, dat je deze direct kunt uitproberen in de klas.

Als je eenmaal met tekenen aan de slag gaat, zul je merken dat je vanzelf nieuwe mogelijkheden gaat zien, en dat je collega's, maar ook je leerlingen, zelf ook weer op nieuwe ideeën komen.

Dit boek is zeker niet uitputtend. Niet in de onderbouwing (het is niet bedoeld als wetenschappelijk naslagwerk), maar ook niet in de toepassingen. Je moet het zien als bron van inspiratie en mogelijkheden. Het geeft je alles in handen om te starten en

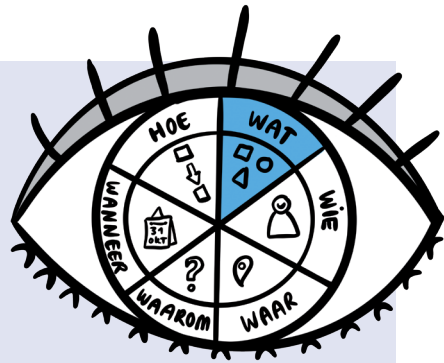
op school een visuele taal te introduceren. Je kunt erin oefenen en lezen hoe collega's uit het onderwijs aan de slag zijn gegaan met tekeningen ter ondersteuning van hun werk.

Daarna is het aan jou, de school en de leerlingen om er optimaal gebruik van te maken.

Hoofdstuk 4

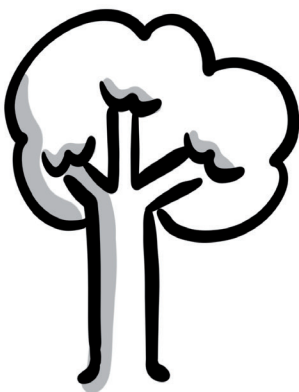
WAT

We starten met het WAT: het fysieke, materiele wat (de wereld om ons heen), maar ook het abstracte, conceptuele wat (onze ideeën). Als je in staat bent om de fysieke, materiële wereld terug te brengen tot eenvoudige tekeningen, ben je al een heel eind op weg. Zodra je dit onder de knie hebt, kun je al heel veel tekenen.

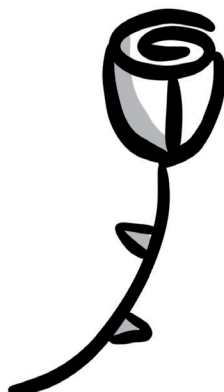

Platslaan en uitkleeden

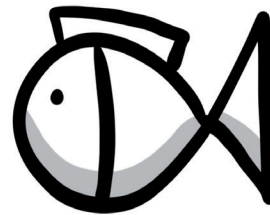
Als je iets gaat tekenen, bedenk je eerst hoe je het zo kunt vereenvoudigen dat het is terug te brengen tot de basisvormen uit het visuele alfabet. Vervolgens voeg je deze vormen samen. Hieronder laat ik zien hoe ik het 'boom, roos, vis' heb uitgedrukt in symbolen. In blauw zie je welke vormen ik heb gebruikt.

U n - L

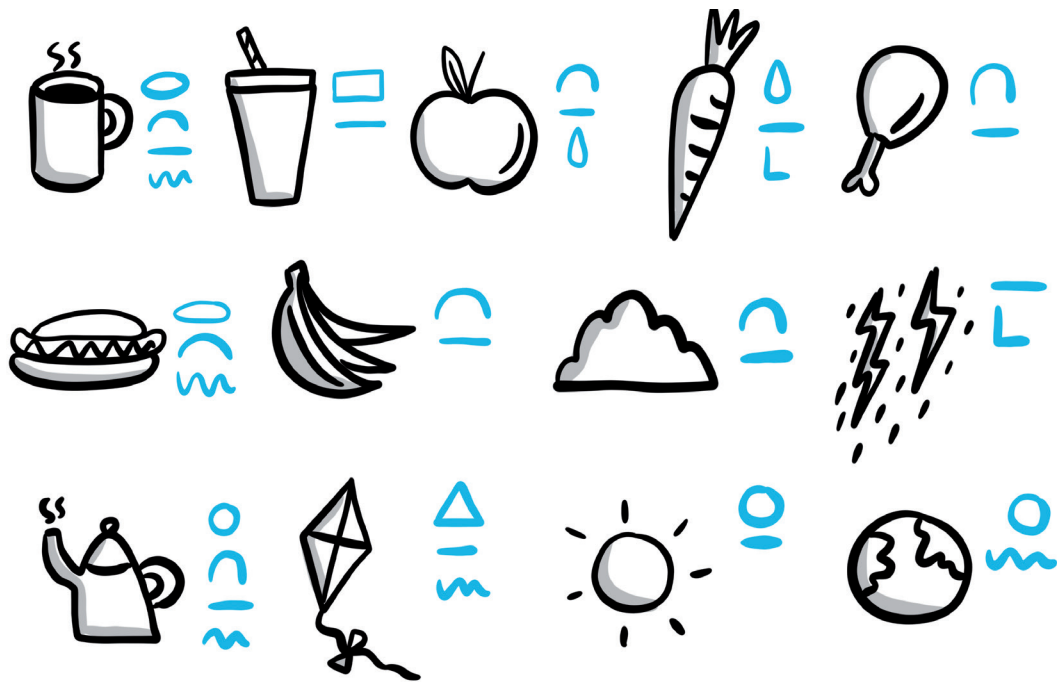
G U - Δ

O Δ - L .

Onnodige details heb ik weggelaten. Die dragen niet bij aan de herkenbaarheid van de onderwerpen. Voor mij is dat de graadmeter. Is het herkenbaar? Dan is het goed genoeg.

Door te observeren en de wereld om je heen te bekijken alsof het een tweedimensionale kleurplaat is, herken je steeds gemakkelijker hoe je de dingen om je heen in een tekening kunt vangen met behulp van basisvormen.

Oefening 1

Teken nu zelf deze symbolen. Dan kun je bewust ervaren hoe je eenvoudige vormen kunt combineren tot duidelijke plaatjes. Tip: start met zwart. Zwarte lijnen zorgen voor hoog contrast. Dit maakt je tekeningen duidelijker. Met een lijntje grijs (of andere kleur) aan de binnenzijde breng je diepte aan.